

# SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen



## Stavelser, del 2: Utydelige danske stavelser

 Af [Ruben Schachtenhaufen](#) 20. september 2010 • I kategorien [Udtale](#) • 

I mit [tidligere indlæg](#) her på Sproguseet fortalte jeg om at stavelser i verdens sprog som regel er opbygget efter *sonoritetsprincippet* som siger at stavelser typisk består af en sonor kerne omgivet af mindre sonore elementer. I dette indlæg vil jeg fortælle om brud på sonoritetsprincippet og hvorfor det er særlig vanskeligt at tælle stavelser på dansk.

### Brud på sonoritetesprincippet

Der er formodentligt til enhver tid nogle sprog i verden som er i en fase hvor der brydes med sonoritetsprincippet i en del af ordforrådet. I fransk er det fx karakteristisk at det finale tryksvage *e* (kaldet *schwa*) forsvinder eller er forsvundet, fx *fille*, *femme*, *rue*, *bouche* 'pige, kvinde, gade, mund'. I enkelte ord resulterer det dog i at ordet slutter på en konsonantklynge, hvor den sidste konsonant er mere sonor end den første fx, *table*, *quatre* [tabl katʁ] 'bord, fire', hvor [l] og [ʁ] er mere sonor end den lyd de står ved siden af hhv. [b] og [t] (se forklaring på lydskriftsymbolerne [her](#)).

Hvis et sprog, som fransk, som følge af en lydforandring får nogle ord der bryder med sonoritetsprincippet, er det forventeligt at det hurtigt vil ledsages af nye lydforandringer i de problematiske ord. Det er således heller ikke ualmindeligt at franskmænd helt dropper den sidste konsonant i disse ord, så *table*, *quatre* udtales [tab kat].

Hvis et sprog løber ind sonoritetsproblemer, kan de resultere i forskellige ting. Hvis man fx kigger på det oldnordiske ord *fugl*, så har det på dansk, svensk og islandsk udviklet sig i tre forskellige retninger, som overholder sonoritetsprincippet på hver sin måde. I ældre dansk [fuʎʎ] er **g** blevet svækket og således mere sonor end det efterfølgende **l** (i moderne dansk er **g** helt forsvundet i udtalen). I islandsk *fugl* [fʏkʎ] er **l** blevet afstemt og således mindre sonor. I svensk *fågel* [fo:ɡɛl] har man en vokal mellem **g** og **l** så der er tale et tostavelserord, hvor hver stavelse overholder sonoritetsprincippet.

Det samme er på spil i en del danske imperativer. Reglen for at danne imperativer i dansk er at man tager infinitivformen, fx *syng*, og dropper et evt. tryksvagt *e* (*schwa*) – *syng!* Indimellem fører det til usædvanlige konsonantklynger, som når *åbne*, *saml*, *vikle*, *sikre* bliver til *åbn*, *saml*, *vikl*, *sikr*. Disse ord går nogenlunde på skrift, men de er dumme at udtale fordi de bryder med sonoritetsprincippet – den sidste konsonant er mere sonor end den næstsidste.

Som regel undgår vi ordene i talesproget; vi formulerer os på en anden måde så vi undgår imperativerne. I stedet for *åbn døren!* siger vi *fx vil du åbne døren?* Hvis vi absolut skal udtale imperativerne, kan vi lette udtalen ved enten at indskyde en vokal, som gør dem tostavede, dvs. vi udtaler dem som var de stavet *åben*, *sammel*, *vikkel*, eller ved at afstemme den sidste konsonant så den bliver mindre sonor end den foranstående fx [vekl sekʁ], eller ved at droppe den første konsonant, fx *b'et* i *åbn* [ɔːm].

Vi kan også se sonoritetsprincippet i aktion hvis vi kigger på hvordan vi udtaler *v* i fx *ulv* vs. *gavl*. I *ulv* [ulʋ] hvor **v** står perifert, dvs. fjernet fra vokalen, udtales det "hårdt" og mindre sonor, mens det i *gavl* [ɡaʊ□ʎ] står nær vokalen og samtidig udtales "blødt", vokalagtigt og mere sonor.

At der findes strukturer der er i modstrid med sonoritetsprincippet er altså ikke et argument for at princippet er forkert – der er mange andre kræfter på spil i sprogdudviklingen – for det bekræftes nærmest deraf idet disse strukturer føles underlige for sprogbrugeren, og de vil være ekstra tilbøjelige til at forsvinde ud af sproget, enten ved at man undgår dem, eller at der opstår nye lydforandringer til en mere naturlig struktur.

### De utydelige danske stavelser

Det følger af sonoritetsprincippet at hvis vi har to sonore lyde der er adskilt af en mindre sonor, vil vi være tilbøjelige til at opfatte sekvensen som to stavelser. Men det omvendte gælder også: Hvis vi har en sekvens af sonore lyde der *ikke* er adskilt af en mindre sonor lyd, vil vi være tilbøjelige til at opfatte sekvensen som én stavelse.

I disse årtier er det danske sprog inde i en fase hvor vi har særligt mange stavelser der ikke er tydeligt adskilt af konsonanter. I en anden artikel her på Sproguseet '[Er dansk sværere at tilegne sig end svensk?](#)' af Dorte Bleses og Hans Basbøll beskrives dansk som et "vokalagtigt" sprog med uklare grænser både inde i ord [...] og på tværs af ord.

Sprogbrugere er ikke glade for uklare elementer i sproget. Lyde skal helst enten være der eller ikke være der; svævende og ubeslutsomme strukturer har ringe overlevelseschancer. Når stavelser ikke er klart adskilt, vil de hurtigt smelte sammen til én stavelse, og vi ser netop at mange stavelser er ved at forsvinde ud af sproget. Der er særligt to grunde til at danske stavelser er blevet et lidt mudret begreb, nemlig *vokalisering af konsonanter* og *schwa-assimilation*. Disse kræver en kort præsentation.

### Seneste sprognyheder

19/3	Evolution i sprog: Dovenskab har ændret ord   videnskab.dk
30/10	Hvem taler: Kan du høre forskel på menneske og maskine?   www.dr.dk
6/3	Danskere: Tosprogede børn bliver sprogligt forstærket   www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblindede starter på universitetet - Magisterbladet   magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller mand? "hvilket ord er bedst? Dansk Sprognet   dsn.dk
28/3	Indigenous languages come from just one common ancestor, researchers say - ABC News (Australian Broadcasting Corporation)   www.abc.net.au
27/3	UVic news - University of Victoria   www.uvic.ca
26/3	New York Nonprofit Media: Native American nonprofit aims to boost community health by teaching Lakota language   nynmedia.com
22/3	Teenage business owner aims to revitalize Blackfoot language   globalnews.ca
19/3	Language revival preserving history   www.smh.com.au

FLERE NYHEDER &gt;&gt;&gt;

Verdens sprog på Sproguseet.dk på et større kort

### Nye kommentarer

### Artikler om

### Arkiv

## Danske konsonanter er også vokaler

Mange af de konsonanter som skulle adskille stavelserne, er i historiens løb blevet reduceret til vokalagtige lyde, eller ligefrem helt er forsvundet. De helt store syndere er konsonanterne **r**, **d**, **g**, **v**, **j**, især når de står mellem to vokaler eller til sidst i en stavelse. Engang var der en **r**-lyd i slutningen af ord som *par*, *før*, *har*, *når* osv. Det er der ikke mere. Vi siger [pa fa ha? no?]. Ligeledes var der engang en **g**-lyd i *pige*, *ryge*, *uge* osv. Den er også væk.

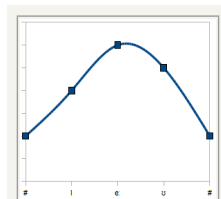
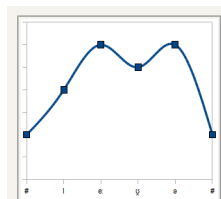
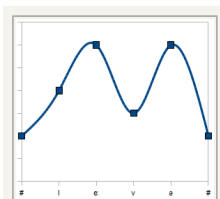
Ud over de forsvundne konsonanter har vi en del vokoide konsonanter, det vil sige lyde som funktionelt og kognitivt er konsonanter, men fonetisk set er de vokaler. Vi kan altså ikke i dansk fonetik klart skelne mellem konsonanter og vokaler på samme måde som vi kunne skelne mellem røde og sorte bogstaver i skolen. Det drejer sig om lydene [ɪ ʊ ɔ ɐ ɘ] som vi fx har i slutningen af ord som *hav*, *hej*, *had*, *bær* [haʊ ɔ haɪ ɔ hað bæʁ]. I disse lyde dannes der ikke den obstruktion i munden som ellers er karakteristisk for konsonanter som fx [s f p t k m], hvor tungen eller underlæben bringes så tæt på ganen, tænderne eller overlæben at der dannes friktionsstøj eller komplet lukke. Derimod er talekanalen her ganske åben, som den er det i vokaler. Konsekvensen er at lydene [ɪ ʊ ɔ ɐ ɘ] smelter sammen med omkringstående vokaler; lydene griber ind over hinanden og er ikke artikulatorisk diskret adskilte.

## Stavelsebærende konsonanter

I størstedelen af verdens sprog indeholder alle eller langt de fleste stavelser en vokal. Der er undtagelser, fx i tjekkisk som har ord som *vlk* 'ulv' og *krk* 'hals', hvor det er **l** og **r** der er den stavelsebærende lyd. Men selv her ser man at sonoritetsprincippet overholdes; **l** og **r** er mere sonore end deres nabolyde.

Selvom vi er vant til at opfatte det som at alle danske stavelser også indeholder en vokal, så har vi faktisk ganske mange stavelser som ikke udtales med en vokal, men med en stavelsebærende konsonant. Ord som *katten*, *koppen* udtaler vi i sammenhængende tale ikke med to vokaler [kadɔn kaβɔn], men med én vokal [kadɔn kaβm]. Den sidste konsonant bliver stavelsebærende, hvilket man i lydskrift skriver med en lille lodret streg under konsonanten. At konsonanten bliver stavelsebærende betyder kort fortalt at den bærer den tonegang vi normalt forbinder med den trykssvage stavelse.

Fænomenet kaldes *schwa-assimilation*, og det kan indtræffe når schwa (det trykssvage *e*) står før eller efter en sonor konsonant, [ɪ ʊ ɔ ɐ ɘ m n] som i *leje*, *lave*, *lade*, *lære*, *lamme*, *lande*, *lalle* [laɪ ɔ læ:ʊ ɔ læ:ð ɔ læ:ʁ ɔ lamə lanə lalə]. Hvis schwa-assimilation indtræffer, smelter schwa og konsonanten sammen til en stavelsebærende konsonant, så disse ord udtales [laɪ ɔ læ:ʊ ɔ læ:ð ɔ læ:ʁ lamm ɔ lann ɔ lall]. Schwa-assimilation er overordentligt almindeligt i daglig tale, især når schwa står ved siden af en vokoid konsonant. En optælling i [DanPASS-korpuset](#) viser at schwa her kun udtales som en vokal ca. 1 ud af 4 gange, mens det 3 ud af 4 gange enten assimileres eller helt falder væk.



Kombinationen af vokoide konsonanter og stavelsebærende konsonanter i dansk gør at stavelserne ikke er klart adskilt fra hinanden. Tag et ord som *spise* [sbi:sə], her er de to stavelsebærende lyde, nemlig [i] og [ə] tydeligt adskilt af et [s]. Men efter schwa-assimilation i fx [gu:l] *gule* er der ingen konsonanter mellem de stavelsebærende lyde [u:] og [l].

Kig på nogle flere ord: ['sne:ð ɔ læ:ʁ kai' æ:ʁ] *sneede, lærere, karriere*. Her har vi tre-fire stavelsebærende vokoide lyde i træk, uden nogen konsonantlyde til at holde dem adskilt. Den slags vokoide sekvenser er overordentligt almindelige i dansk. *Fire arrige irere* udtales ['fi:ʁ 'ɑ:'i'i 'i:ʁə], med otte vokallyde i træk. Helt ekstremt bliver det når vi fx får otte *e*'er i træk i denne sætning:

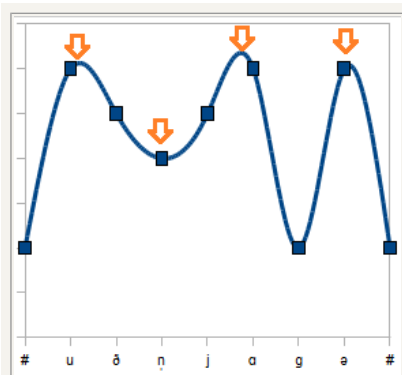
- Er det undulater, Legolas?

- Nej, det er **snarere araer, Aragorn**. ['sna:ɑɑ 'ɑ:'ɑ:'ɑ aagp:'n]

## Sonoritetstoppe og lukkegestusser

I [første del](#) forklarede jeg hvordan stavelser akustisk set normalt udgør sonoritetstoppe, dvs. stavelsekernen er omgivet af mindre sonore lyde, og artikulatorisk er stavelser normalt adskilt af en lukkebevægelse med munden. Sådan er det, som man kan se, langtfra altid i dansk. Stavelsekernerne kan ligge i sonoritetsdale, fx i *uden jakke* ['u:ðn ɔ jɑgə] hvor [n] er omgivet *mere* sonore lyde, i stedet for mindre sonore. Og de er ikke adskilt af lukkebevægelser, som det fremgår af ovenstående eksempler. Hvor man på andre sprog kan tælle stavelser ved at tælle antallet af sonoritetstoppe eller lukkebevægelser, er det vanskeligt at tælle stavelser i dansk.

Når sonoritetsdalene og lukkebevægelserne forsvinder, forsvinder også indtrykket af klart adskilte stavelser. De



Sonoritetsgrader (stilisere) i 'uden jakke'. Tre stavelsekerner ligger på sonoritetssdale, og en kerne ligger i en sonoritetsdal.

to stavelser smelter sammen til en, så tostavellesord bliver enstavellesord, trestavellesord bliver tostavellesord osv. I en overgangsperiode vil den forsvindende stavelse typisk efterlade sig spor i form af fx forlængelse af den tilbageblivende stavelse, men med tiden forsvinder dette spor også. Det betyder fx at ord som *komme*, *tungere*, *malede*, *vende* [kʌm tɔŋɐ mæ:lð ven] stille og roligt udvikler sig til at blive udtalt på samme måde som [kʌm tɔŋɐ mæ:lð ven] *kom*, *tunger*, *malet*, *ven*.

### Morfologiske endelser forsvinder

Der hvor disse lydforandringer især får konsekvenser er i ordenes endelser, hvor mange kontraster forsvinder. Forskellen på infinitiv og imperativ er ved at forsvinde, så fx *finde på*, *dreje rundt*, *falde ned* falder sammen med *find på*, *drej rundt*, *fald ned*. I en del verber er der dog stød i imperativformen, så forskellen på infinitiv og imperativ udtrykkes ofte med stødet, fx [sbi:s bi:ʔs] *spise*, *spis*. Visse flertalsformer forsvinder, fx forskellen på *lærer/lærere*, *kineser/kinesere*, *SF'er/SF'ere* osv. Forskellen på præteritumsendelsen *-ede* og perfektum participium-endelsen *-et* forsvinder, så vi får sammenfald i *mangede/manglet*, *ønskede/ønsket*, *øvede/øvet*, men forskellen udtrykkes stadig i hjælpeverbet, hvilket dog ofte er en meget subtil forskel; forskellen på *jeg savnede dig/jeg har savnet dig* er forsvindende lille.

Skal man begræde tabet af stavelser? Det vil jeg lade den enkelte om at vurdere, bare man gør sig det klart at tabet ikke sker uden en grund. De lydforandringer der har ført hertil, er flere hundrede år gamle, og det er umuligt at spole udviklingen tilbage. Stavelsestabene er altså ikke noget der bare sker her og nu, men et led i en lang kæde af forandringer.

Uklare lydstrukturer er næppe hensigtsmæssige, og under alle omstændigheder er de vanskelige at viderebringe fra generation til generation. Man kan derfor meget vel betragte udviklingen som den yngre generations forsøg på at rydde op i de noget mudrede stavelser som de har arvet fra den ældre generation.

**Ruben Schachtenhaufen**, ph.d.-studerende, cand.mag.  
Internationale Sprogstudier og Vidensteknologi, Copenhagen Business School  
[schwa.dk](http://schwa.dk)

### Læs også:

1. [Stavelser. Del 1: Hvad er en stavelse?](#) "Klant ikke Deres Irmapige". For en del år siden gjorde Irma et omdiskuteret forsøg på at omgå den akavede bydemåde af ordet "klandre" ved at fjerne en stavelse. Når man...
2. [Slarvig danska?](#) När skandinaver samtalar kan de använda sitt eget modersmål. Om en svensk ställer en fråga till en dansk på svenska, så kan den i sin tur svara på danska. Det...
3. [Kiribati](#) Verdenshavens vandstand stiger. Det skyldes som bekendt dels at den globale opvarmning smelter verdens is, dels at vand fylder mere jo varmere det bliver. Nogle steder kan de allerede mærke...
4. [Meget er stadig maj...](#) Seks moderne danske talesprog, dvs. dialekter, er undersøgt. Fra øst: bornholmsk (Rønne), københavnsk (Østerbro), sydsjællandsk (Næstved), østfynsk (Nyborg), sønderjysk (Sønderborg) og vestjysk (Skjern). Resultaterne vil være overraskende for somme. ....

**Tagget med:** Dansk, fonetik, fonologi, konsonanter, Schwa, sonoritetsprincippet, stavelser, vokaler

### 2 kommentarer



#### Martin Persson

21. september 2010 • 08:56

Med tanke på ditt specialinteresse: Vi uttalar nog snarare "fågel" med [schwa] här i Sverige. (Att det sedan finns somliga som hävdar att den underliggande formen är /fo:gl/ är en annan sak.) På skånska heter (hette) det förstås "ful".

Svar



#### Ruben Schachtenhaufen

21. september 2010 • 09:24

Det tror jeg gerne. Jeg tror jeg fandt [fo:gl] i en udtaleordbog, men den slags har det, også i Danmark, med at være hyperdistinkte.

Svar

### Skriv en kommentar

Navn ( kræves )

E-mail ( kræves )

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.